

POLÓNYI ISTVÁN

Bejutás a felsőoktatásba – növekvő egyenlőtlenségek

KÖZELÍTÉSEK

BEVEZETŐ

Ebben az írásban azt vizsgáljuk meg, hogy a jelentkezők egyes csoportjainak tagjai közül ki mekkora eséllyel kerül be a felsőoktatásba; mekkora hányada kerül be a 18 éves korosztálynak, az érettségizetteknek, milyen eséllyel kerülnek be a részidős képzésre jelentkezők, illetve a nők felsőoktatási intézménybe, valamint azt is megnézzük, hogy a különböző fejlettségű kistérségekben élők, továbbá a különböző középiskolatisípusokból jelentkezők milyen eséllyel jutnak el ideig. Azt is megvizsgáljuk, hogy ezek az esélyek hogyan változtak a 21. században, azaz a 2000-es évek elejétől napjainkig.

Az iskola társadalmi rekrutációja a szociológiai vizsgálatoknak nagyon régi kutatási témája. Elég, ha csak *Bourdieu* munkáira utalunk (lásd pl.: 1978; 1990, illetve *Bourdieu és Passeron* [1977]), vagy a hazai szerzők közül *Ferge* (1972), *Gazsó* (1982), *Andor* (1998) és *Liskó* (1998) írásait említjük. Ezek a kutatások az iskolai teljesítmény, az előrejutás, a továbbtanulás meghatározó tényezői között kiemelik a család társadalmi, gazdasági helyzetét, kulturális tőkéjét, valamint a családok azon törekvését, hogy ezeket újratermelje a gyermeke számára annak érdekében, hogy a gyermek társadalmi státusza stabilizálódjon vagy emelkedjen.

A felsőoktatás rekrutációjának elemzése különösen a felsőoktatás tömegesedése nyomán vált kiemelt gyakorlattá. *Reardon* hosszú távra kitekintő elemzésében rámutat, hogy „a szülők iskolai végzettsége és a gyermekek teljesítménye közötti kapcsolat viszonylag stabil maradt az elmúlt ötven évben, míg a jövedelem és a teljesítmény közötti kapcsolat relevanciája meredeken nőtt. A családi jövedelem ma már majdnem olyan erős a gyermekek teljesítményének előrejelzésében, mint a szülők iskolai végzettsége.” (*Reardon*, 2011, 5. o.)

Bailey és Dynarski egy közel húszéves időtávra kitekintő kutatása (1979–1997) arra mutat rá, hogy a magas és alacsony jövedelmű családokból származó gyermekek között növekedett a különbség a főiskolai tanulmányok terén (*Bailey és Dynarski*, 2011).

A hazai helyzetről *Róbert Péter* 2000-ben írt egy – később sokat idézett – tanulmányt *Bővülő felsőoktatás: ki jut be?* címmel, amely egy jelentős (1998-as) mintán végzett vizsgálat alapján mutatta be a felsőoktatásba bekerülők szocioökonómiai, demográfiai és iskolázottsági jellemzőit, rámutatva, hogy „a felsőoktatás bővülése tény, de ugyanilyen ténynek tűnik az is, hogy a bejutás esélykülönbségei ezzel nem szűntek meg.” (Róbert 2000, 93. o.) Azóta számos közlemény látott napvilágot a hazai felsőoktatás rekrutációjáról. A teljesség igénye nélkül felsorolunk

néhány fontosabb munkát: *Garai és Kiss*, (2014), *Hives és Kozma*, (2014), *Kiss* (2013), *Kozák* (2010), *Polónyi* (2014; 2018; 2020),

Szemerszki (2010; 2012a; 2012b; 2014), *Veroszta* (2008; 2010; 2012), *Vit és Holb* (2022). Ezek a vizsgálá-

latok nagyobb részben a felsőoktatási felvételi adatbázisra épülnek, amely a felsőoktatásba jelentkezők és felvettek néhány demográfiai és iskolai jellemzőjét is tartalmazza a jelentkezéseken és a pontszámokon kívül.

Ugyanakkor a felsőoktatási adatbázis nem tárol adatokat a jelentkezők és felvettek gazdasági helyzetéről, jövedelméről. Ezért fontos kutatási terület a tanulók, illetve a jelentkező és felvett hallgatók lakóhely szerinti területi megoszlásának, és ezen területek gazdasági, társadalmi fejlettségének segítségével vizsgálódni a hátrányos helyzetű kistérségek fiataljainak esélyeit elemezve (*Garami*, 2013; *Polónyi*, 2014). A hátrányos helyzetű lakóhely és a hátrányos gazdasági, társadalmi helyzet közötti összefüggés természetesen sokrétű, a kétféle hátrány nem triviálisan azonos (lásd erről *Garami*, 2013), ugyanakkor az egyes, fejlettségükben különböző kistérségekre jellemző eltérő bekerülési valószínűségek fontos mutatói az oktatási esélyegyenlőségnek.

Jelen elemzésünkben is a felsőoktatási adatbázis alapján elkülöníthető legfontosabb csoportok bejutási esélyeit vizsgáljuk meg. Vizsgálatunkhoz a felvi.hu adatait, valamint – az iskolatípusok közötti esélykülönbségek vizsgálatánál – a teljes felvételi adatbázist használjuk.¹ Emellett a kistérségek, illetve

járások² fejlettségének mérésére a komplex fejlettségi mutatót (más néven: indexet) alkalmaztuk. A kistérségi fejlettségi indexet a Központi Statisztikai Hivatal adatai (*KSH*, 2008), a járá-
sok fejlettségi mutatóját az MKIK GVI 2014. évi

adatai (*Bublik*, 2016) alapján vettük figyelembe. A nemzetközi összehasonlítások esetében elsősorban a Világbank adatbázisára támaszkodtunk.

Elemzésünk a vizsgálódáshoz grafikonokat és egyszerű kereszttáblákat használ.

A FELSŐOKTATÁSBA KERÜLÉS ESÉLYEI

A jelentkezők és a felvettek számának alakulása

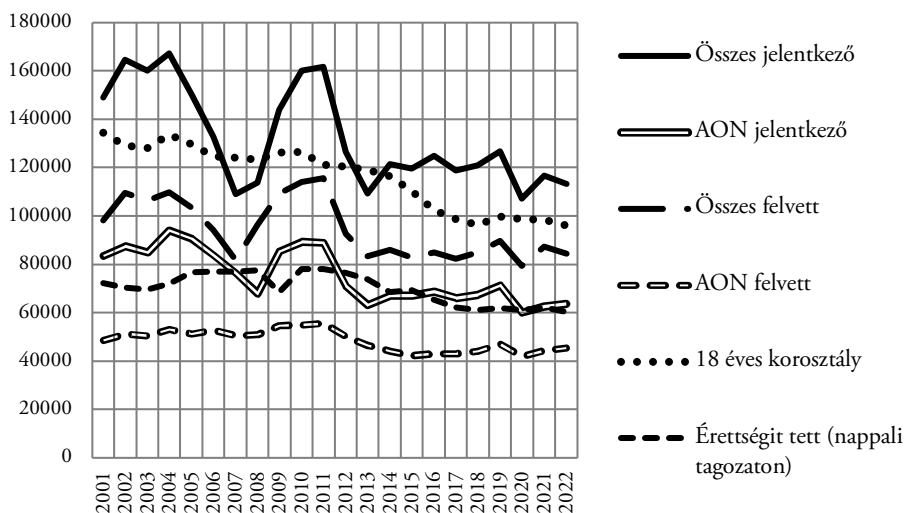
Ha megvizsgáljuk az összes jelentkező és felvett fiatal létszámát, valamint az ún. AON képzésekre – azaz alap- és osztatlan képzésre, nappali munkarendre – jelentkezők és felvettek számát, akkor, a 21. század eddig eltelt kissé több mint húsz éve alatt jelentős ingadozások mellett fokozatos csökkenést látunk (*I. ábra*). Az AON képzés azért érdemel külön figyelmet, mert ennek résztvevői az első diplomájukért tanuló, nappali tagozatos, azaz a tradicionális hallgatók. (A 2010-es és '20-as években ezen hallgatók aránya az összes felsőoktatási hallgató 50–58%-át tette ki, az évente felvett létszámnak pedig 48–53%-át.)

¹ Az elemzés nagy részében a felvi.hu – éves felvételi adatbázisok feldolgozásából származó – adataiból építkeztünk. Ugyanakkor, a mélyebb elemzések (pl. az iskolatípusonkénti esélyvizsgálat) esetében a teljes adatbázist használtuk. A felvételi adatbázisok rendelkezésre bocsátásáért az Oktatási Hivatalnak tartozunk köszönettel.

² A felsőoktatási felvételi adatbázis 2015-ig kistérségek szerint adta közre a jelentkezők, illetve felvettek lakóhelyét, 2018-tól pedig járássok szerint, ezért az elemzésnél 2018 után járási fejlettségi mutatót kellett használni.

1. ÁBRA

Összes jelentkezők és felvettek, valamint a nappali tagozatra jelentkezők és felvettek száma, továbbá a 18 évesek és a nappali tagozaton érettségizettek száma

Megjegyzés: a jelmagyarázatban az „AON” rövidítés az *alap- és osztatlan képzésre, nappali tagozatos munkarendre* jelentkezők és felvettek jelzője.

FORRÁS: *felvi.hu* (jelentkezők és felvettek adatai), KSH (a 18 évesek és az érettségizettek adatai) – ezek alapján saját számítás és szerkesztés

A jelentkezések csökkenése (és, bár kissé tompítottan, de a felvetteké is) meglehetősen hektikus kilengésekkel történt. A tendenciából kiugró 2007–2008-as, 2013-as és 2020-as csökkenés okait *Polónyi* (2020) írása elemzi, rámutatva arra, hogy ezek oktatáspolitikai „csapások” hatására kialakult jelentkezési visszaesések. A ható tényezők: a 2007-ben bejelentett – majd népszavazáson megbukott – tandíjbevezetési kísérlet, a 2013-as miniszterelnöki bejelentés az önfenntartó felsőoktatási törekvésekről, amelynek nyomán az államilag nem támogatott hallgatók tandíját önköltségi szintre emelték – s amely később a hallgatói tüntetések nyomán szintén megbukott, illetve a 2020-ban

bevezetett, minden szakra kiterjedő emelt szintű érettségi követelmény. Ezek az oktatáspolitikai beavatkozások (illetve beavatkozási kísérletek) a jelentkezők számának hirtelen csökkenését idézték elő. Az első kettő, amely a költségmegosztás radikális változását ígerte, illetve valósította meg, nyilvánvalóan szűkítette a továbbtanulás terheit vállalni képes rekrutációs bázist. A harmadik pedig azokat a jelentkezőket riasztotta el, akik a középiskolai képzésük szintje, illetve felkészültségük miatt nem tudtak emelt szintű érettségit tenni.

A csökkenéshez az is hozzájárult, hogy a potenciális rekrutációs bázist képező 18 éves korosztály és az érettségizettek száma

(az arányuk növekedése ellenére) is csökkent ugyanezen időszak alatt, jóllehet nyilvánvalóan nem olyan hektikusan, mint az oktatáspolitikai „csapásokkal” sújtott jelentkezői létszám.

A bejutási esélyek változása

Ha a fenti ábrán a jelentkezők és a felvettek számának alakulására (lineáris) trendvonalat illesztünk, egyértelműen megállapítható a bejutási esély növekedése – mivel a két

trendvonal mind az összes, mint a nappali alapképzésre jelentkezők esetében közeledik (lineáris képletét lásd az 1. táblázatban). Vagyis a jelentkezők számának csökkenésétől elmaradó ütemben csökkent a felvettek száma, azaz az oktatáspolitikai kapkodás mögött, úgy tűnik, létezik egy kormányokon átnyúló tendencia, amely, ha időnként meg-megtorpanva is, enged a felsőoktatás iránti keresletnek, engedi a felsőoktatásba történő bejutás esélyének növekedését.

1. TÁBLÁZAT

Az összes jelentkező és felvett, valamint a nappali tagozatra jelentkező és felvett létszám 2001 és 2022 közötti adatainak trendvonala

	Trendvonal lineáris képlete	R négyzet
Összes jelentkező	$y = -2158,2x + 157462$	$R^2 = 0,4697$
Összes felvett	$y = -1206,2x + 108238$	$R^2 = 0,4303$
AON jelentkező	$y = -1361,6x + 91196$	$R^2 = 0,6461$
AON felvett	$y = -478,9x + 54019$	$R^2 = 0,4892$

FORRÁS: *jelentkezők és felvettek a felvi.hu adatai alapján – saját számítás*

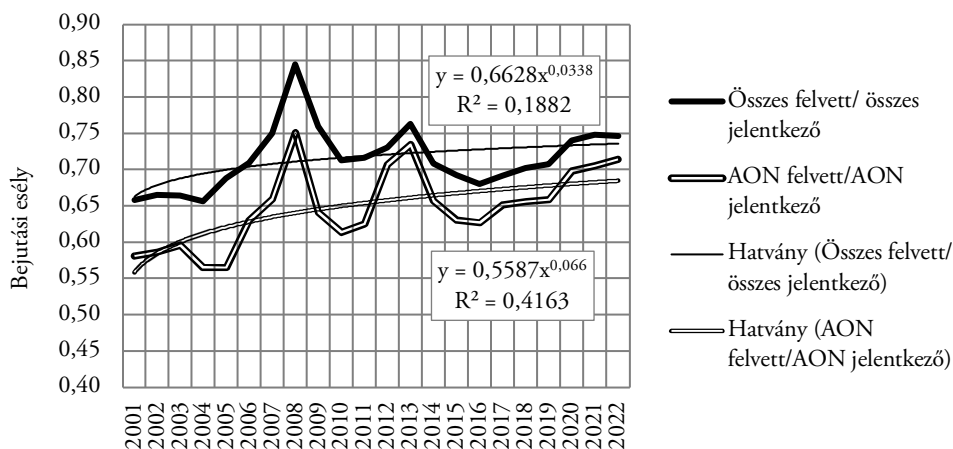
Mindebből következik, hogy ha megvizsgáljuk a bejutási esélyek alakulását, azaz a felvettek és a jelentkezők hányadosát, akkor erősen ingadozó, de emelkedő tendenciájú görbét kapunk. Mind az összes jelentkező, mind a nappali tagozatra jelentkezők esetében növekszik 2001 és 2022 között a bejutási esély, ugyanakkor mind az összes jelentkező esetében, mind a nappali tagozat esetében a bejutási esélyek csökkenő ütemben növekedtek (2. ábra).

Ennek nyilvánvalóan a 2010-től érvényesülő oktatáspolitikai volt az oka, amely az első időszakban a felvehető létszámot csökkentette. (A Széll Kálmán Tervben a 2012/13.

tanévre a felvehető állami ösztöndíjas létszámkeretet a kormány a 2011. évi 53 000 fő-ről 34 000 főre szűkítette [A következő lépés. Széll Kálmán Terv 2.0, 2012. 199. o.]). A felvi.hu adatai alapján látszik, hogy 2015-re az AON képzésekre felvettek létszáma a 2011. évinél majdnem egynegyednyivel kisebb. Ennek nyomán a teljes részvételi hányad 2011 és 2015 között radikálisan csökkent. Majd 2017 után kezdett ismét emelkedni – de még ma sem éri el a 2011-es szintet. Ez a folyamat súlyos felsőoktatási megtorpanást hozott, ami a fejlett országok között szinte példátlan, de a V4-országokénál is nagyobb csökkenést jelent (3. ábra).

2. ÁBRA

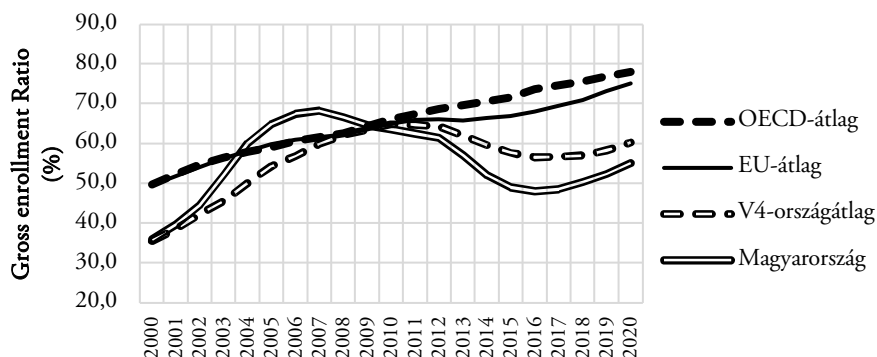
Az összes jelentkezők és a nappali tagozatra jelentkezők bejutási esélyének alakulása és azok (hatvány-) trendvonala, 2001–2022

FORRÁS: jelentkezők és felvettek a felvi.hu adatai alapján – saját számítás és szerkesztés

3. ÁBRA

A felsőoktatási teljes részvételi hányad (Gross Enrollment Ratio) alakulása a 21. században: Magyarország, OECD-átlag és EU-átlag, valamint V4-országátlag

FORRÁS: világbanki adatbázis alapján saját szerkesztés

Ha a nappali tagozatos (AON) képzések bejutási létszámát a 18 éves népesség, illetve az adott évben nappali tagozaton

érettségizettek arányában vizsgáljuk (azaz képezzük a felvettek és a 18 éves korosztályi létszám, illetve a felvett létszám és az adott

évben nappali tagozaton érettségit tett létszám hányadosát), akkor kissé eltérő tendenciákat látunk. Az AON képzésekre bejutottaknak a 18 éves népességhez viszonyított aránya növekszik, a 2001. évi 36%, illetve 2002. évi közel 40%-ról 2022-re 47%-ra emelkedett, jóllehet 2013 és 2015 között 38-39%-ra esett. Ugyanakkor az érettségizettekhez viszonyított arány lényegében állandó (nagyjából 70% körüli; 4. ábra).

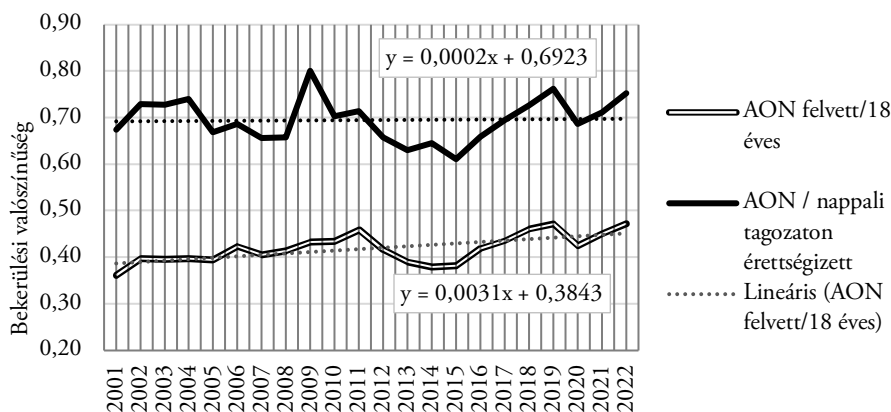
Úgy tűnik, mintha az oktatáspolitikai hosszú távú törekvése az lett volna, hogy a

18 éves korosztályhoz viszonyítva befagyaszsa az AON felvett létszámot.

Mind a nappali tagozatra (AON képzésekre) felvett hallgatólétszám és a 18 éves népesség között, mind a nappali tagozatra (AON képzésekre) felvettek és az adott évben nappali tagozaton érettségizettek létszáma között markáns korreláció van (az előző +0,7810, az utóbbi +0,7396).

4. ÁBRA

A nappali tagozatos képzésre felvettek és a 18 éves korosztály, valamint az adott évben nappali tagozaton érettségizettek aránya, 2001–2022

FORRÁS: *felvi.hu* (jelentkezők és felvettek adatai), KSH (a 18 évesek és az érettségizettek adatai)
– ezek alapján saját számítás és szerkesztés

A részidős képzés

A részidős felsőoktatási képzés felnőttképzés, amely világszerte átalakulóban van. Mint Kozma Tamás írja: a korábbi pótló, igazságtévő szerepe a felnőttképzésnek mára látnivalóan eltörpült, visszaszorult. „A felnőttképzés e megváltozott szerepét éppen az jellemzi az 1990-es évek végén, hogy benne

a felsőfokú végzettségűek aránya dominál. [...] A felnőttképzésben mindinkább az iskolázottabb társadalmi csoportok vesznek részt – az iskolázatlanabbak pedig egyre kevésbé. A felnőttképzés nem pótolja, helyettesíti az iskolázottság hiányait, hanem folytatja és kiegészíti.” (Kozma, 2000, 70. o.)

Nyilván ennek a folyamatnak is része, hogy a hazai felsőoktatási részidős képzésre

jelentkezők és felvettek száma radikálisan lecsökkent a 2010-es évek közepétől (5. ábra).

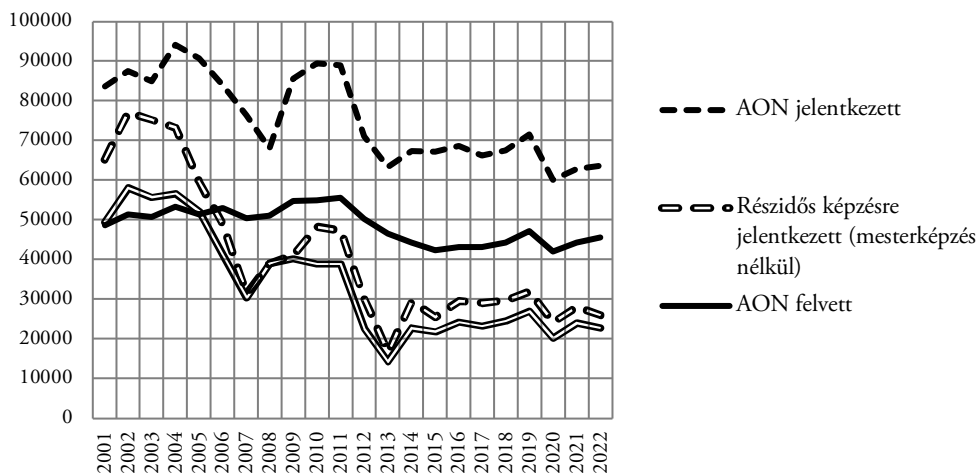
A részdős képzés ilyen jelentős csökkenésének egyik oka a kétszintű képzés bevezetése (amit a felsőoktatási törvény 2005. évi módosításával, illetve a 2005. évi felsőoktatási törvénnyel tett meg a kormány). Ez ugyanis a második diplomaszerezéseket lényegesen megkönnyítette és lerövidítette.

A részdős képzésre jelentkezők számának csökkenése azonban lényegesen

nagyobb volt, mint amit a mesterképzés indokolna (ezért mutatjuk az 5. ábrán a mesterképzés nélkül tekintett részdős képzésre jelentkezők és felvettek számát). A részdős képzésre jelentkezők száma alakulásának meghatározóbb oka részint a tandíj (a képzési normatívával nagyjából megegyező költségtérítésről az önköltségi szintre történő) 2013-as emelése,³ részint a felvételi rendszer megszigorítása, azaz az emelt szintű érettségi tárgyak megkövetelése volt.

5. ÁBRA

Nappali és részdős képzésre jelentkezők és felvettek létszámának alakulása

Megjegyzés: a felvi.hu csak 2015-től közli a mesterképzésre felvett és jelentkezők számát, ezért a 2005 és 2014 közötti adatok a felsőoktatási statisztika kezdő évfolyamos hallgatólétszáma alapján becsültek.

FORRÁS: jelentkezők és felvettek a felvi.hu adatai alapján – saját számítás és szerkesztés

Szembevetendő a létszámingadozás ennél a képzési formánál is. Mint korábban volt róla szó, a létszámingadozásokat az oktatáspolitikai változások idézték elő. Ugyanakkor

az is látszik, hogy az AON képzéseknél a felvettek számának ingadozása elmarad a jelentkezők számának ingadozásától, azaz a felvételi létszámok meghatározásánál

³ A részdős képzésen tanuló hallgatók nagyobbik része, (mintegy kétharmada) tandíjat fizet.

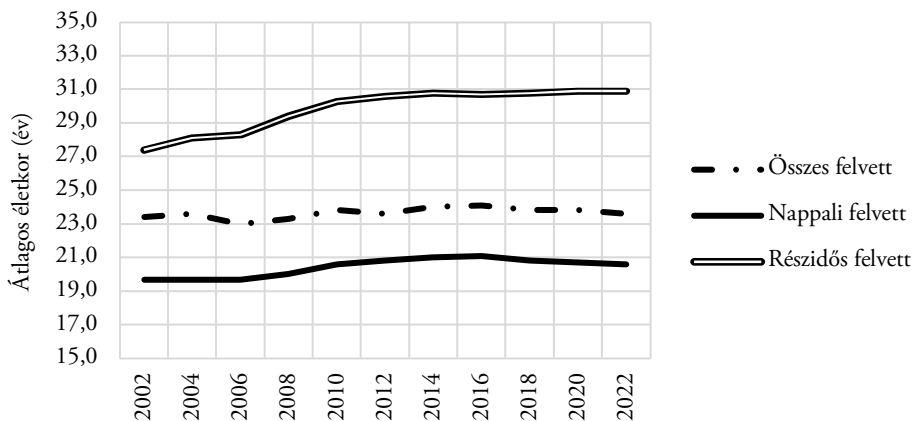
(a „vonalhúzásnál”) az intézményi keretszámok feltöltése volt az elsődleges, így, amikor sokan jelentkeztek, akkor kisebb arányban kerültek be a jelentkezők, amikor kevesen, akkor pedig nagyobb arányban. Ugyanakkor a részdíjs képzésnél a felvettek száma éppolyan mértékben ingadozik, mint a jelentkezőké. Ennél a képzési formánál viszonylag stabil és igen magas a bejutási esély.

A részdíjs képzésre jelentkezők számának 2010-től történő csökkenése nyomán az ezen képzési formára felvettek átlagos életkora megemelkedett, s mára 31 év körül stabilizálódott (6. ábra).

Érdemes pontosabban is megvizsgálni, hogy mennyire igaz az, hogy a részdíjs képzésben a – Kozma Tamás által említett, s fentebb idézett (2000) – „igazságtévő” szerep háttérbe szorul, azaz az első diplomászerzők aránya csökken, és a felsőfokú végzettségűek aránya dominál. Az adatok tanúsága szerint (7. ábra) 2013-ra radikálisan visszaesett az első diplomáért itt tanulók aránya (40% alá). Ezt követően azonban ismét növekedni kezdett az arányuk: 2019-ben meghaladta az 50%-ot, de elmaradt a 2010 előtti rátától.

6. ÁBRA

A nappali és a részdíjs képzésre felvettek átlagos életkorának alakulása

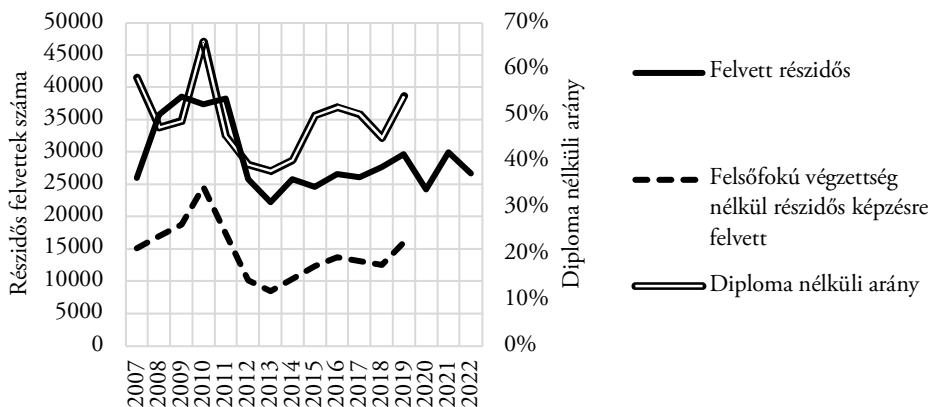

Megjegyzés: a 2020. évhez tartozó értéket a 2019-es felvételi adatbázis adatai alapján állapítottam meg, a 2022. év adatai pedig becsültek, a felvi.hu koreloszlás-adatai alapján.

FORRÁS: az adott évi felvételi adatbázis, illetve a felvi.hu – ezek alapján saját szerkesztés

7. ÁBRA

Az első diplomáért tanulók (diploma nélküliek) száma és aránya a részidős képzésre felvettek között, 2007–2022

FORRÁS: adott évi felvételi adatbázis, illetve felvi.hu

Végül is, úgy tűnik, a részidős képzés „igazságtévő” szerepe valóban visszaszorulóban van, ami a mobilitás beszűkülésével jár, ugyanakkor az is igaz, hogy egy vitatható minőségi színvonalú képzés szorult háttérbe. (Lásd ez utóbbról *Polónyi*, 2012.)

A nők bejutási esélyei

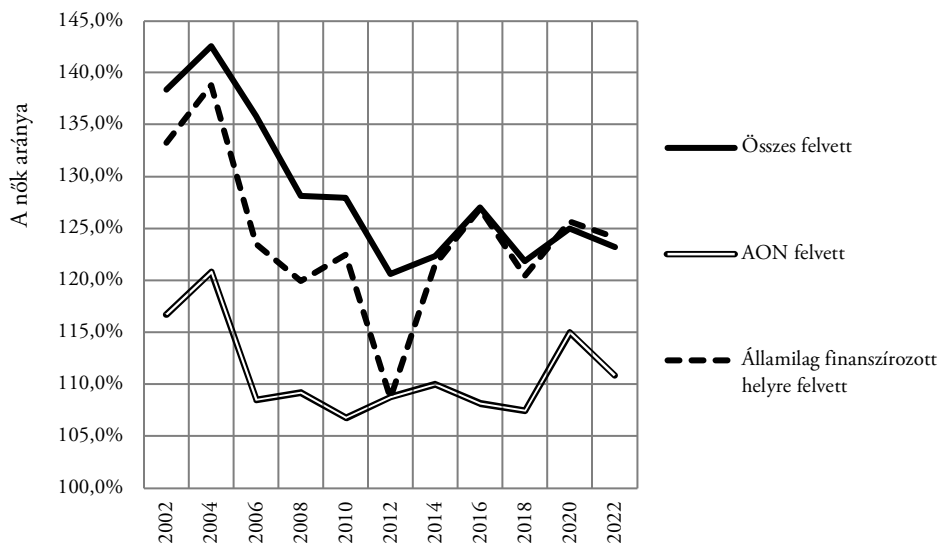
A felvettek között a nők arányának radikális változásának lehetünk tanúi a vizsgált időszakban. A 2000-es évek elejétől 2010-ig a felvett hallgatók között a nők aránya jelentősen lecsökkent, majd azóta, a korábbihoz képest viszonylag alacsony szinten, jelentős ingadozásokkal, de nagyjából stagnál –

jóllehet így is többségben maradtak mind-egyik vizsgált kategóriában. Az is látszik, hogy 2010 és 2012 között, a konzervatív kormány hatalomra kerülése nyomán érte el a legalacsonyabb szintet az egyes években felvett nőhallgatók száma (8. ábra). Ez annak tulajdonítható, hogy a 2010-es években az új kormányzati politika nyomán számos olyan szakot megszüntettek – vagy igen magas állami finanszírozási ponthatárhoz kötötték –, amelyre nagy többségében nők jelentkeztek.⁴ Hozzá kell tenni, hogy lényegében a vizsgált időszak egészében alacsonyabb volt a nők bejutási esélye (a felvett jelentkezők aránya), mint a férfiaké, ugyanakkor mindvégig nagyobb volt a bejutott nők aránya a férfiakéhoz viszonyítva.

⁴ Emlékeztetőül a „bűnös szakok” – amelyek közt sok olyat találunk, amelyet jelentős nőtöbbség jellemzett: alkalmazott közgazdaságtan, emberi erőforrások, gazdálkodás és menedzsment, igazságügyi igazgatás, kereskedelem és marketing, kommunikáció- és médiatudomány, andragógia, közszolgálati, munkaügyi és társadalombiztosítási igazgatás, nemzetközi gazdálkodás, nemzetközi tanulmányok, pénzügy és számvitel, turizmus-vendéglátás, üzleti szakoktató, gazdaság- és pénzügy-matematikai elemzés, jogász.

8. ÁBRA

A nők arányának alakulása az AON képzésekre és az államilag finanszírozott helyekre felvettek között, 2002–2022

FORRÁS: jelentkezők és felvettek a felvi.hu adatai alapján – saját számítás és szerkesztés

A felvételi folyamatok nyomán a nemek szerinti felsőoktatási teljes részvételi hányad (Gross Enrollment Ratio) jellemző módon átalakult (9. ábra). Miközben a férfiakhoz tartozó érték – alakulásának csúcspontját tekintve – az OECD-átlag alatt maradt, addig a magyar női felsőoktatási gross enrollment ratio a 2000-es évek első évtizedének közepén közel 10 százalékponttal nagyobb volt, mint a női OECD- vagy EU-átlag, és mintegy 25 százalékponttal magasabb, mint a magyar férfiaké. Tíz évvel később, 2016-ban

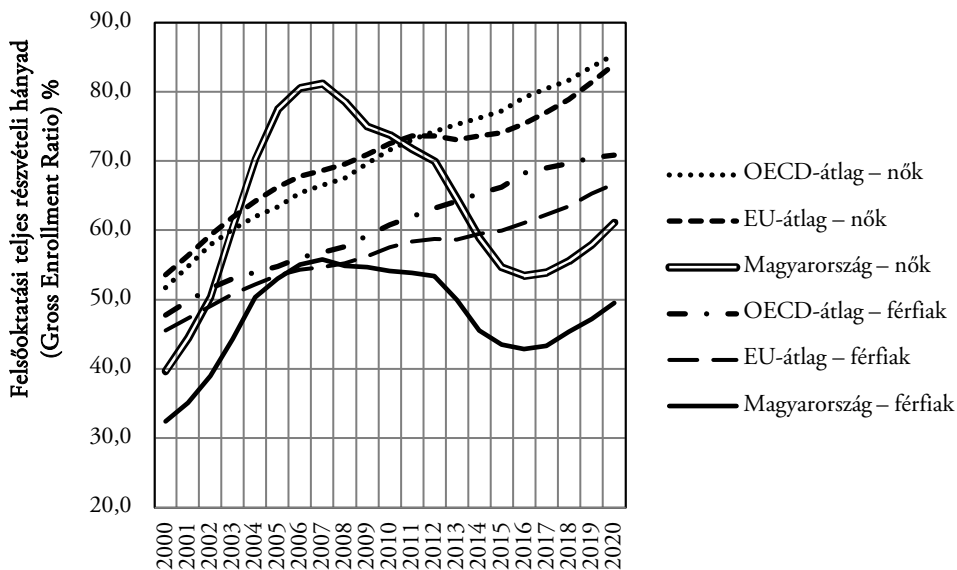
2016-ban közel 30 százalékponttal maradt el a nők OECD- és EU-átlagától

viszont a magyar nők felsőoktatási gross enrollment ratiója közel 30 százalékponttal maradt el a nők OECD- és EU-átlagától, a magyar férfiakhoz viszonyított előnyük pedig megfeleződött.

2016 után megfordult a tendencia, a nők teljes részvételi hányada ismét növekedésnek indult, azonban 2020-ban még közel 10 százalékponttal elmaradt a 2010-eshez viszonyítva (lásd erről Polónyi és Kozma, 2021).

9. ÁBRA

A felsőoktatás teljes részvételi hányadának alakulása nemenként Magyarországon, valamint OECD- és EU-átlag

FORRÁS: világbanki adatbázis alapján saját számítás és szerkesztés

Végeredményben szembevetendő a hazai oktatáspolitikára 2010 után bekövetkezett, enyhén szólva nem nőbarát alakulása, ami némileg tükrözi a konzervatív kormány nőpolitikáját.

A kistérségi különbségek

A felsőoktatásba történő bejutás egyik alapvető meghatározó tényezője – mint a Bevezetőben több szakirodalom által alátámasztva hangsúlyoztuk – a fiatalok családjának gazdasági helyzete. Sajnos ennek empirikus vizsgálata meglehetősen nehéz, és a felsőoktatási felvételi adatbázis sem tartalmaz erre nézve adatokat. A felsőoktatásba törekvő fiatalok gazdasági helyzetét

áttételesen lakóhelyük kistérségének fejlettségével lehet valamilyen mértékben megbecsülni. A felsőoktatásba történő bekerülést a fiatalok lakóhelyének iskoláját befogadó kistérség, járás fejlettsége alapvetően befolyásolja. Természetesen a hátrányos helyzetű kistérségben élők nem azonosak a fiatalokkal, illetve családjuk gazdasági helyzetének bizonyos szintjeivel, ugyanakkor mintegy lakomuszpapírként képes jelezni a térségben élők átlagos gazdasági helyzetét.

Mint a Bevezetőben volt róla szó, számos hazai iskolai teljesítményvizsgálat, illetve felsőoktatási rekrutációs elemzés épül a kistérségi lakóhely fejlettségével összefüggő vizsgálatra. Több korábbi elemzés igazolja, a hátrányos helyzetű kistérségekben élők

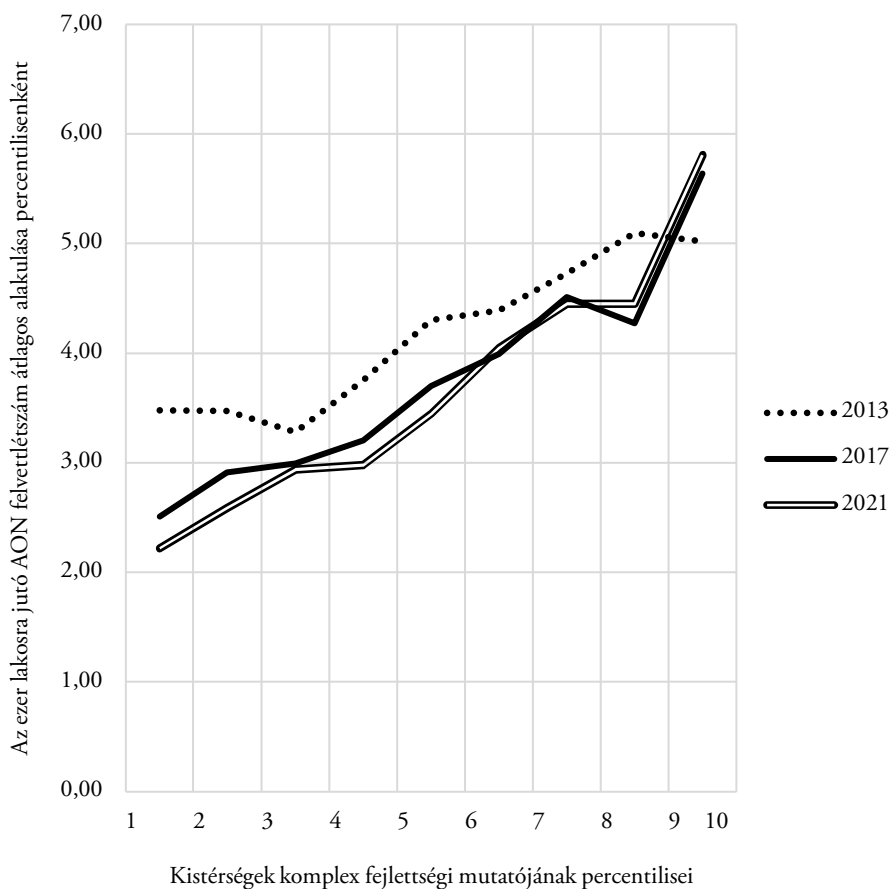
felsőoktatási bekerülési esélyei alacsonyabbak, mint a gazdagabb, jobb helyzetű kistérségekben, járásokban élőké (Polónyi, 2018).

Ha a kistérségek komplex fejlettségi mutató szerinti percentilis csoportjaiban az AON képzésekre felvettek ezer lakosra

vetített átlagos létszámait tekintjük (10. ábra), világosan látszik, hogy minél fejlettebb egy régió, annál nagyobb a felsőoktatásba bejutók fajlagos létszáma.

10. ÁBRA

Az ezer lakosra jutó AON felvettek számának átlagos alakulása a kistérségek percentilis csoportjai szerint a 2013., 2017. és 2021. évben

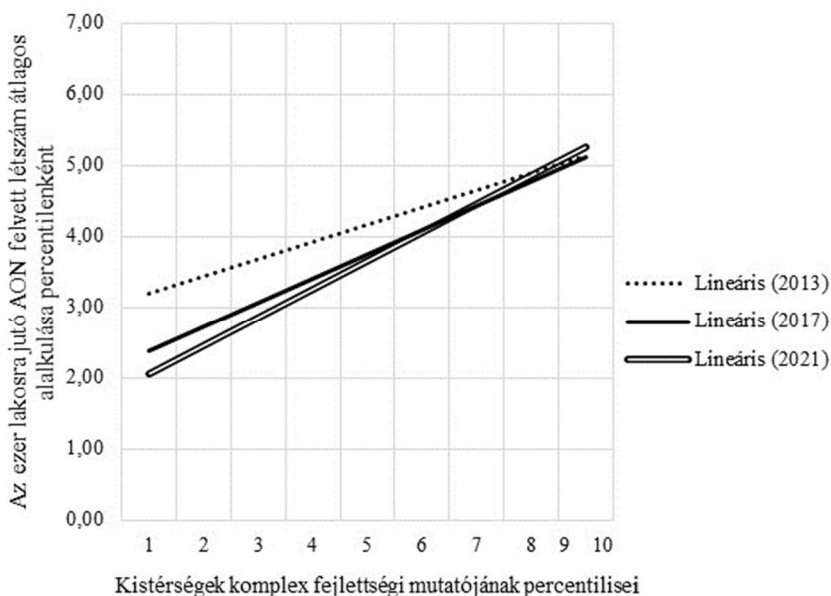
FORRÁS: jelentkezők és felvettek a felvi.hu adatai alapján – saját számítás és szerkesztés

Más oldalról az is szembetűnő, hogy 2013 és 2021 között a „lejtő” végpontjai egymástól egyre távolabb kerülnek, azaz a

fejletlenebb kistérségekből bekerülők aránya egyre jelentősebb mértékben csökken (11. ábra).

11. ÁBRA

Az ezer lakosra jutó AON felvettek számának átlagos alakulása és a kistérségek percentilis csoportjai összefüggéseinek trendvonalai a 2013., 2017. és 2021. években.

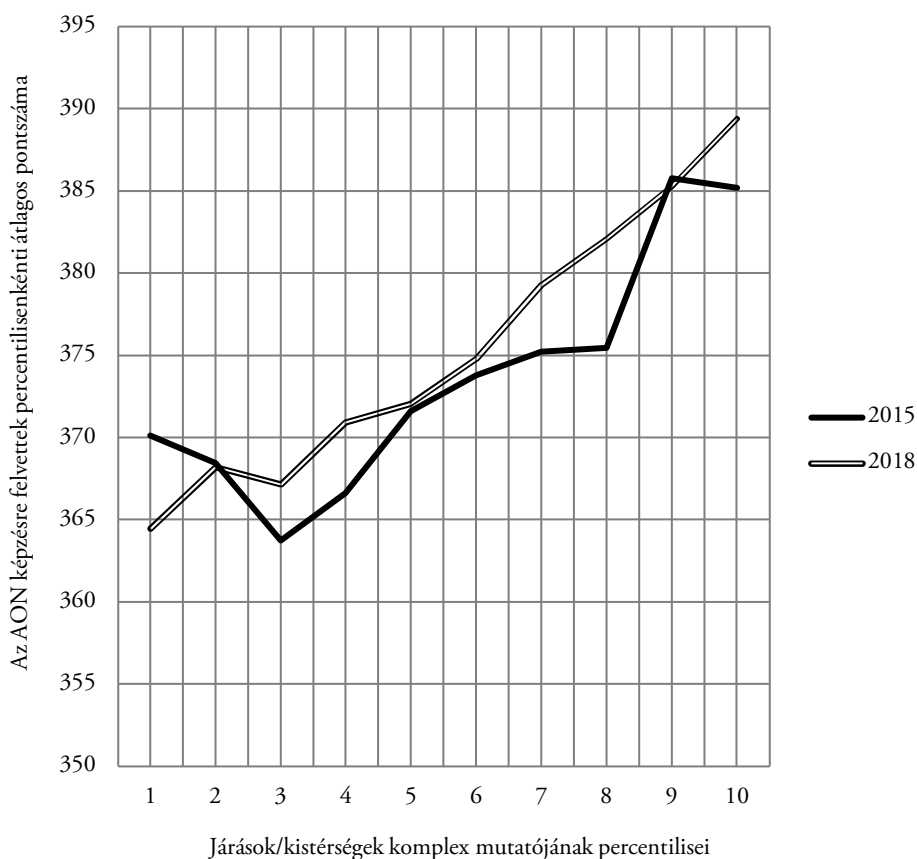
FORRÁS: jelentkezők és felvettek a felvi.hu adatai alapján – saját számítás és szerkesztés

Ha megvizsgáljuk az AON képzésekre felvettek bejutási pontszámának és a felvettek lakóhelye szerinti kistérsége/járása fejlettségi (komplex) mutatójának kapcsolatát, akkor igen robusztus kapcsolatot látunk.

Minél fejlettebb egy kistérség/járás, annál magasabb pontszámot ért el az ott élő, felsőoktatásba felvett fiatal (12. ábra).

12. ÁBRA

A 2015. és 2018. évi felsőoktatási felvételikén AON képzésre felvettek elért pontszámai – járások, illetve kistérségek szerinti – átlagának megoszlása a járások komplex mutató szerinti percentilis csoportjai szerint

Megjegyzés: az ábrázoltak a budapesti járások nélkül értendők, mivel a felvételi adatbázis ezek adatait nem adja meg.

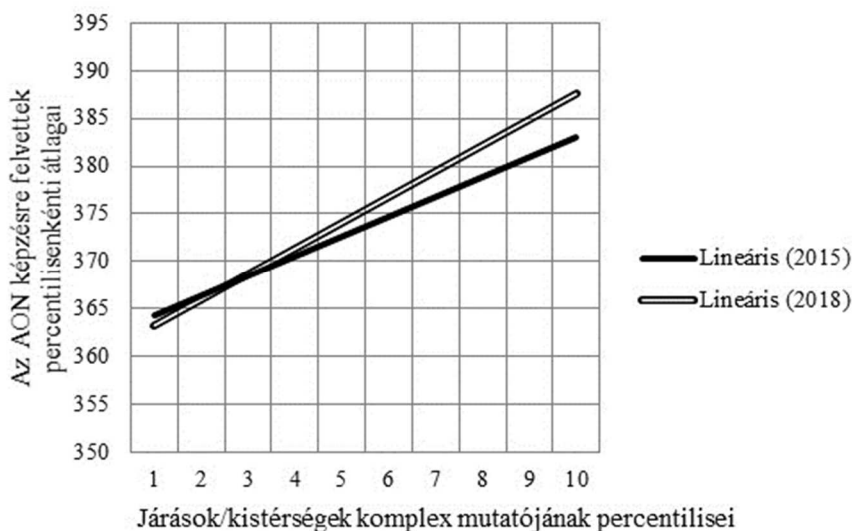
FORRÁS: a 2015. és 2018. évi felvételi adatbázis alapján saját számítás és szerkesztés

Az is látszik, hogy a fejlettebb kistérségek fiataljainak előnye a vizsgált időtávon is növekedett. Ez különösen szembetűnő, ha

az összefüggések trendvonalát tekintjük (13. ábra).

13. ÁBRA

A 2015. és 2018. évi felsőoktatási felvételikén AON képzésre felvettek elért pontszámai járá-
sok, illetve kistérségek szerinti átlagának és a komplex mutató percentilis csoportjai közötti
összefüggésnek trendvonalai

Megjegyzés: az ábrázoltak a budapesti járással nem értendők, mivel a felvételi adatbázis ezek adatait nem adja meg.

FORRÁS: a 2015. és 2018. évi felvételi adatbázis alapján saját számítás és szerkesztés

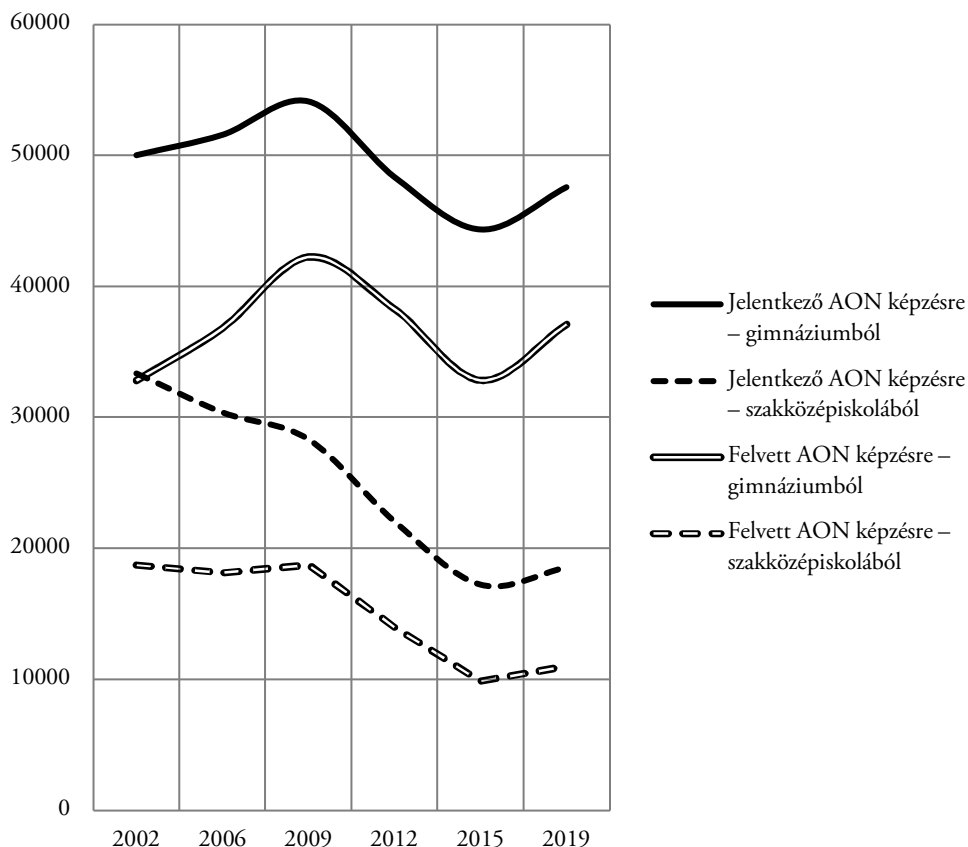
Az iskolatípusok szerinti különbségek

Befejezésül még egy, a felsőoktatási adatbázis alapján elemezhető tényező befolyásának alakulását villantjuk fel. A különböző iskolatípusok nyilvánvalóan befolyásolják a bejutási esélyeket. Már csak azért is, mert két iskolatípus, a szakiskola (legújabb nevén a szakközépiskola) és a speciális szakiskola (újabb nevén készségfejlesztő iskola) nem nyújtja a továbbtanulás elengedhetetlen feltételét, az érettségi vizsgát.

A jelentkezők között a két nagy iskolatípusban (a gimnáziumban és a szakközépiskolában, illetve 2019-től szaggimnáziumban) érettségizettek számának alakulása jól mutatja a szakközépiskola háttérbe szorulását a gimnáziumhoz viszonyítva. Miközben 2002-ben a felvettek között a gimnáziumban végzettek aránya 59% volt, 2019-ben már 79%. Az AON képzésekre felvetteknél 2002-ben a gimnazisták aránya 64%, 2019-ben 77% volt (14. ábra).

14. ÁBRA

Az AON képzésekre jelentkezők és felvettek között a gimnáziumban és a szakközépiskolában végzettek számának alakulása

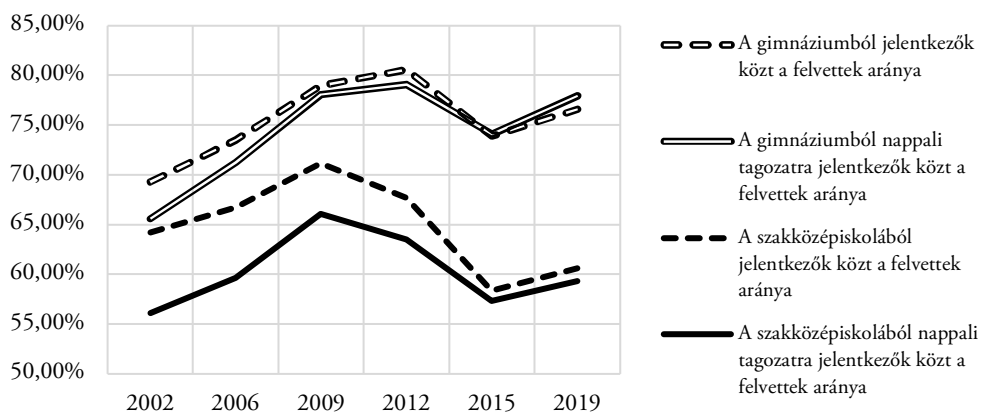
FORRÁS: jelentkezők és felvettek az adott évi felvételi adatbázis számai alapján
– saját számítás és szerkesztés

Ha a bejutási esélyek alakulását vizsgáljuk (15. ábra), azt látjuk, hogy az iskolatípusok között lévő esélykülönbség-olló nyílik, mind az összes jelentkező közt a felvettek aránya esetében (a 2002-es 5 százalékpont-

ról a 2019-es 16 százalékpont-ra), mind az összes nappali tagozatra jelentkező közt a felvettek aránya esetében (9,5 százalékpont-ról közel 19-re). A gimnáziumból érkezők bejutási esélyelőnye egyre nagyobb.

15. ÁBRA

Bejutási esélyek változása 2002 és 2019 között a két legnagyobb iskolatípus esetén

FORRÁS: jelentkezők és felvettek az adott évi felvételi adatbázis számai alapján
– saját számítás és szerkesztés

BEFEJEZÉSÜL

Mind az összes jelentkező, mind a nappali tagozatra jelentkezők esetében növekszik 2001 és 2022 között a bejutási esély, ugyanakkor mind az összes jelentkező esetében, mind a nappali tagozat esetében a bejutási esélyek a vizsgált időszakban csökkenő ütemben növekedtek. Ennek nyilvánvalóan a 2010-től érvényesülő oktatáspolitikai volt az oka, ami a felvehető létszámot a 2010-es évtized közepéig befagyasztotta. Más oldalról a tandíjat megemelte a fizetésre kötelezett hallgatók esetében, ami jelentősen visszaszorította a részidős képzés keresletét. Ennek következménye a mobilitás beszűkülése.

2010 és 2012 között, a konzervatív kormány hatalomra kerülése nyomán csökkent legalacsonyabb szintre az egyes években

felvett nőhallgatók száma. Ez annak tulajdonítható, hogy a 2010-es években, az új kormányzati politika nyomán számos olyan szakot megszüntettek, vagy igen magas állami finanszírozási ponthatárhoz kötöttek, amelyre nagy többségében nők jelentkeztek. Hozzá kell tenni, hogy lényegében a vizsgált időszak egészében alacsonyabb volt a nők bejutási esélye (a felvettek/jelentkezők aránya), mint a férfiaké, ennek ellenére a felvett nők aránya továbbra is magasabb a férfiakénál (mivel többen is jelentkeztek).

Az elemzés arra is rávilágított, hogy minél fejlettebb egy régió, annál nagyobb az onnan a felsőoktatásba bejutók fajlagos létszáma. Más oldalról az is szembetűnő, hogy 2013 és 2021 között a fejletlenebb kistérségekből bekerülők aránya egyre jelentősebb mértékben csökken. Továbbá az is látszik, hogy a fejlettebb kistérségek fiataljainak előnye a vizsgált időtávon is növekedett.

Végül megállapítottuk, hogy a két nagy iskolatípusban (a gimnáziumban és a szakközépiskolában, illetve 2019-től szakgimnáziumban) érettségizettek bejutási esélyeinek alakulását az jellemzi, hogy a közöttük lévő esélykülönbség-olló növekszik, mind az összes jelentkező, mind a felvettek esetében, a szakközépiskolába/szakgimnáziumba járók kárára.

Röviden úgy foglalhatjuk össze az elemzés tanulságait, hogy a felsőoktatásba történő bejutás folyamán csökken egyes csoportok (a nők, a hátrányos helyzetű térségekben élő fiatalok és a szakközépiskolába/szakgimnáziumban tanulók) esélye – vagyis *növekszik az egyenlőtlenség a felsőoktatásban történő bekerülés során, és ez az elmúlt évtized oktatáspolitikájának következménye.*

Pedig az UNESCO egy közelmúltban napvilágot látott anyagában nagyon világosan megfogalmazza a felsőoktatási részvétel jelentőségét (2020, 9. o.).

„A felsőoktatáshoz való egyetemes hozzáférés koncepciója szorosan kapcsolódik az oktatáshoz való joghoz, amelyet emberi

jognak tekintünk [...]. A fogalom humanista megközelítése mellett nem feledkezhetünk meg arról a hatásról sem, amelyet a felsőoktatási intézményekhez való hozzáférés az országok fejlődésére gyakorol. [...] Fontosak továbbá a felsőoktatás által befolyásolt externáliák társadalmi szinten (hozzájárulnak a társadalmi szerepvállaláshoz, a középosztály társadalmi törekvéseihez, a társadalmi szükségletekhez és fejlődéshez, különösen a kutatás és a tudás előállítása révén, és támogatják az állampolgári nevelést); gazdasági szinten (a felsőoktatás hozzájárul a gazdasági fejlődéshez és az országok fejlődéséhez azáltal, hogy képzettebb munkaerőt biztosít, és megfelel a munka világa igényeinek); vagy politikai szinten (a felsőoktatás hozzájárul a demokratikus társadalmak életben tartásához). [...] Ezért a felsőoktatáshoz való egyetemes hozzáférés biztosítása nemcsak humanista szempontból fontos, hanem elengedhetetlen azon országok számára, amelyek teljes mértékben élvezni akarják a társadalmilag és gazdaságilag fejlett társadalmat.”⁵

IRODALOM

- Andor M. (1998): Az esélyek újratermelődése. *Educatio*. Ősz, 419–436.
- Bailey M. J. és Dynarski S. M. (2011): Gains and Gaps: Changing Inequality in U.S. College Entry and Completion. Letöltés: https://users.nber.org/~dynarski/Bailey_Dynarski_Final.pdf (2023. 01. 12.).
- Bourdieu, P. és Passeron, J.-C. (1977): *Reproduction in education, society and culture*. Sage.
- Bourdieu, P. (1978): *A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése*. Gondolat, Budapest
- Bourdieu, P. (1990): *The Logic of Practice*. Stanford University Press, Stanford (CA).
- Bublik B. (2016): Fejlődő és leszakadó járárok – 2012–2014 Magyar járárok társadalmi-gazdasági profilja a Járási Fejlettségi Mutató alapján. MKIK GVI. Letöltés: https://gvi.hu/files/researches/451/GVI_JFM_2016_tablak_160125.pdf (2021. 11. 12.).
- Ferge Zs. (1972): A társadalmi struktúra és az iskolarendszer közötti néhány összefüggés. In: Meleg Cs. (szerk.): *Iskola és társadalom II*. Janus Pannonius Tudományegyetem Tanárképző Intézet, Pedagógia Tanszék. Pécs. 10–30.

⁵ A szerző fordítása

- Garai O. és Kiss L. (2014): A felsőoktatási jelentkezések tendenciáinak alakulása 2010 és 2014 között. *Felsőoktatási Műhely*, 2014/1. sz. 7–46. Letöltés: https://www.felvi.hu/pub_bin/dload/felsooktatasisimu-hely/FeMu/2014_1/femu_2014_1_17-46.pdf (2023. 02. 01).
- Garami, E. (2013): Kistérségi jellemzők együttes hatása az oktatás eredményességére és a továbbtanulási döntésekre. PhD-értekezés. Debreceni Egyetem, Debrecen.
Letöltés: <https://dea.lib.unideb.hu/server/api/core/bitstreams/e38d1b09-963a-44bb-a7af-aa2961b98a9d/content> (2023. 02. 01).
- Gazsó F. (1982): Az esélyegyenlőtlenségek és az iskolarendszer. *Társadalmi Szemle*, 37. 11. sz.
- Híves T. és Kozma T. (2014): Az expanzió vége? *Educatio*, 13. 2. sz., 239–252.
- Kiss L. (2013): Hátrányos helyzetű régiókból érkezők felsőoktatási jelentkezési stratégiái. *Felsőoktatási Műhely*, 2013/2. sz.
- Magyarország Kormánya (2012): *A következő lépés. Széll Kálmán Terv 2.0*. Letöltés: [https://2010-2014.kormany.hu/download/3/e8/80000/1-A_kovetkezo_lepes_\(SzkT_20\).pdf](https://2010-2014.kormany.hu/download/3/e8/80000/1-A_kovetkezo_lepes_(SzkT_20).pdf) (2022. 11. 10.)
- Kozák K. (2010): A felsőoktatási továbbtanulás demográfiai vonatkozásai. In: Fábri I., Nyerges A. és Horváth T. (szerk.): *Jelentkezési Tendenciák Kutatási Program 2000–2010. Felsőoktatási jelentkezések, 2010. Felsőoktatási Műhely Füzetek, 1*. Educatio Társadalmi Szolgáltató Nonprofit Kft., Budapest. 29–38.
- Kozma T. (2000): Negyedik fokozat? *Info-Társadalomtudomány*, 49. sz., 61–74.
- KSH (2008): *Tájékoztató a kiemelten támogatott kistérségekről*. KSH, Budapest. Letöltés: <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/kistersegimutato.pdf> (2021. 10. 15.).
- Liskó I. (1998): Továbbtanulás és oktatáspolitikai. *Educatio*, 7. 3. sz., 500–514.
- Polónyi I. (2012): Álkreditek – áldiplomák? *Iskolakultúra*, 22. 10. sz., 3–10.
- Polónyi I. (2014): A felsőoktatási továbbtanulás kistérségi összefüggései. *Iskolakultúra*, 24. 5. sz., 3–17.
- Polónyi I. (2018): A hátrányos helyzetű kistérségekben élő fiatalok felsőoktatásba kerülésének esélyei. *Statistikai Szemle*, 96. 10. sz., 1001–1019. DOI: 10.20311/star2018.10.hu1001
- Polónyi I. (2020): Harmadik csapás: A felsőoktatási felvételi ingadozásai – avagy az oktatáspolitikai társadalomismeretének hiánya. *Iskolakultúra*, 30. 10. sz., 25–37. DOI: 10.14232/iskkult.2020.10.25
- Polónyi, I. és Kozma, T. (2021): Gender and Higher Education: The Hungarian Case. In: Paivandi, S., Joshi, K. M. és Fontanini, C. (szerk.): *International Perspectives on Gender and Higher Education*. Emerald Publishing Limited, Bingley. 93–114.
- Reardon, S. F. (2011): The Widening Academic Achievement Gap Between the Rich and the Poor: New Evidence and Possible Explanations. In: Duncan, G. J. és Murnane, R. J. (szerk.): *Whither Opportunity? Rising Inequality, Schools, and Children's Life Chances*. Russell Sage and Spencer Foundations, Stanford (CA). Letöltés: https://cepa.stanford.edu/sites/default/files/reardon_whither_opportunity_-_chapter_5.pdf (2022. 12. 20).
- Róbert P. (2000): Bővülő felsőoktatás: Ki jut be? *Educatio*, 9. 1. sz., 79–94.
- Szemerszki M. (2010): Regionális eltérések a harmadfokú továbbtanulásban. In: Kozma T. és Ceglédi, T. (szerk.): *Régió és oktatás: A Partium esete. Régió és Oktatás VII*. Debreceni Egyetem Felsőoktatási Kutatási és Fejlesztő Központ (CHERD), Debrecen. 172–188.
- Szemerszki M. (2012a): A felsőoktatásba jelentkezők jellemzői. In: Szemerszki M. (szerk.): *Az érettségítől a mesterképzésig. Továbbtanulás és szelekció*. Oktatókutató és Fejlesztő Intézet, Budapest.
- Szemerszki M. (2012b): A felsőfokú képzésbe belépők társadalmi háttere, iskolai életútja, a középfokú oktatás főbb sajátosságai. In: Szemerszki M. (szerk.): *Az érettségítől a mesterképzésig. Továbbtanulás és szelekció*. Oktatókutató és Fejlesztő Intézet, Budapest.
- Szemerszki M. (2014): A középiskolából a felsőoktatásba. Jelentkezési és felvételi tendenciák. *Felsőoktatási Műhely*, 2014/1. sz., 47–63.

- UNESCO (2020): *Towards universal access to higher education: international trends*. UNESCO IESALC. Letöltés: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000375686> (2023. 01. 12.).
- Veroszta Zs. (2008): A bekerülési esélyek időbeni alakulása. *Felsőoktatási Műhely*. 2008/2. sz.
- Veroszta Zs. (2010): Az idősebb korosztály jelentkezési tendenciái. Felsőoktatási jelentkezések, 2010. In: Fábri I., Nyerges A. és Horváth T. (szerk.): *Jelentkezési Tendenciák Kutatási Program 2000—2010. Felsőoktatási jelentkezések, 2010. Felsőoktatási Műhely Füzetek, 1.* Educatio Társadalmi Szolgáltató Nonprofit Kft., Budapest.
- Veroszta Zs. (2012): A felsőoktatás különböző szintjeire felvettek jellemzői. In: Szemerszki M. (szerk.): *Az érettségitől a mesterképzésig. Továbbtanulás és szelekció*. Oktatókutatató és Fejlesztő Intézet, Budapest.
- Vit, E. és Holb, É. M. (2022): A felsőoktatási jelentkezőszámok visszaesése és a felvételi követelmények változása egy év távlatából. *Iskolakultúra*. 32. 1. sz., 23–43. DOI: 10.14232/ISKKULT.2022.1.

Gyöngy Míra: Lépcső

Pécsi Művészeti Gimnázium, Szakgimnázium és Technikum, Pécs,
12. B osztály. Felkészítő: Böhm Gergely.
OKTV 2023 (vizuális kultúra) - 9. helyezett alkotás